

Nicolay

Nicolay – Nr 130 • 2017
Løssalg kr 75,-

50-årsjubileum,
1967-2017

		12000	istiden opphøret, nedsmeltingen begynner
		8000	De fleste steinalderboplasser.
		2500	Første spor av åkerbruk.
		1500	De første bronser.
		500	Gryende jernalder.
		0	FØR ROMERSK JERNALDER
		400	ROMERTID
		600	FOLKEVANDRINGSTID
		800	MEROVINGERTID
		1030	VIKINGTID
		1500	MIDDELALDER
			NYERE TID

Ullandhaug ved Stavanger. s. 11

Gravfeltet ved Vang, Oppdal. s. 9

Mære kirke, Steinkjær. s. 3

"Lossen", Hvaler. s. 15

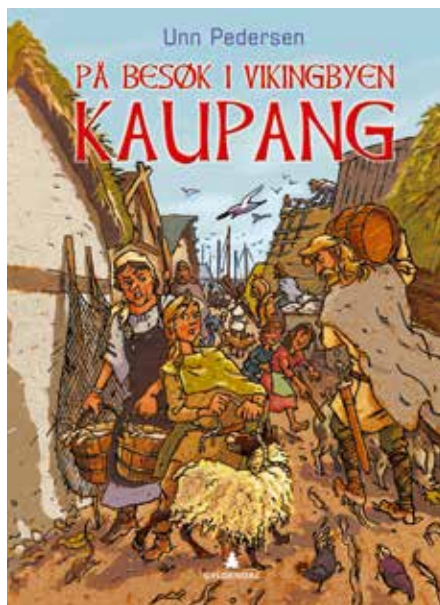
Hva er faglitterær formidling for barn?

Fakta, forskning og fantasi

Av Unn Pedersen (Institutt for arkeologi, konservering og historie)

Arkeologi er et fag hvor formidling for et bredt publikum har stått sentralt. Brøgers radiokåserier (f.eks. 1939), filmen Et fjellevntry (1960), Blindheim og Tollnes' populærvitenskapelige bok om Kaupang (1972) og TV-serien Arkeologene (2012) er bare noen eksempler på norske arkeologers omfattende og varierte produksjon.

Mange har fått sin første formidlingererfaring som arkeologistuderter, og jeg er blant dem. Først som omviser for skoleklasser på Historisk museum, og så et møte med elever fra Ruste skole på en av mine første utgravninger. Elever som var ute med Den kulturelle skolesekken under Kaupang-undersøkelsen 2000–2002 stilte mange morsomme, kritiske og reflekterte spørsmål (Melsom 2006). Med spørsmålene kom drømmen om å skrive en barnebok om vikingtidens Kaupang. Den hadde neppe blitt realisert uten et tilfeldig møte med en forlagsredaktør, og deretter et stipend fra Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening (NFF). Stipendet for å skrive faglitteratur for barn og unge ga meg tid til å skrive boken – og en bekreftelse på at andre hadde tro på prosjektet mitt. Nå har én bok blitt til tre og stipend fra NFF har vært vesentlig for samtlige (Pedersen 2009, 2013, 2017). NFF bekreftet nylig at de har mottatt den tredje boken og

Figur 1: (Foto: Gyldendal forlag)

Figur 2: (Foto: Gyldendal forlag)

Figur 3: (Foto: Gyldendal forlag)

omfangsberegnet sakprosadelen til 23 sider, til tross for at boken har omtrent dobbelt så mange sider med tekst. En god del av det jeg har skrevet faller følgelig utenfor det NFF regner som sakprosa. Slik kom inspirasjonen til denne artikkelen – og spørsmålet: Hva er faglitteratur for barn?

FAKTA, FORSKNING OG FANTASI

De tre barneøkene er bygget over samme lest. Jeg har benyttet et formidlingsgrep med kombinasjon av fiksjon og fakta. Hver bok har 12 korte fiktive fortellinger om de nysgjerrige vikingbarna Tora og Ravn. Leseren får bli med på deres oppdagelsesferd og deler deres opplevelser og sanseintrykk, i sølete gater, røykfylte hus, i møte med skumle vikinger, livet og døden. Etter hver fortelling følger faktasider hvor jeg blant annet presen-

terer arkeologiske funn og ulike forskeres tolkninger. I det innledende kapitlet i hver bok gjør jeg rede for mitt formidlingsgrep under overskriften «Fakta, forskning og fantasi». Der får leserne blant annet vite at jeg har brukt fantasien min, men at fortellingene er basert på kunnskap som forskere har i dag.

Rent visuelt er det lett å skille mellom fiksjon og fakta. Fortellingene har tegninger av anerkjente illustratoren Trond Bredesen, som gir liv til Tora og Ravn og miljøene de ferdes i. Faktasidene har derimot fotografier av arkeologiske gjenstander, utgravninger og mer tekniske rekonstruksjonstegninger av undersøkte graver og bygninger. Ved første øyekast er dermed NFFs omfangsberegning opplagt: De må regne faktasidene som bokens sakprosadel. Men er det korrekt?

Figur 4: Livet i salen.
(Foto: Gyldendal forlag)

IKKE FRI FANTASI

Da jeg meislet ut formidlingsgrepet i forbindelse med den første stipendsøknaden til NFF var jeg nok overbevist om at jeg benyttet meg av et etablert sakprosaegrep rettet mot barn, men jeg skal villig innrømme at jeg ikke hadde satt meg inn i sakprosaegrepet. Min inspirasjon kom fra bøker jeg selv hadde lest som barn og arkeologikollegaers bøker (for eksempel Wahl et al. 1999; Bårdseng 2000). Etter å ha formidlet muntlig og skriftlig for både barn og voksne gjennom flere år, følte jeg meg kompetent til å skrive faktastoffet. Motivasjonen for bokprosjektet lå i å utfordre meg selv ved å sette faktastoffet inn i en større tolkningsramme ved hjelp av de fiktive fortellingene. Det ironiske er dermed at jeg, selv uten stipend, hadde kommet til å skrive faktatekster for barn, mens stipendet

førte til at jeg skrev de fiktive fortellingene, som NFF ikke regner som sakprosa.

Jeg bruker selv begrepene fantasi (i dialog med barn) og fiksjon (i dialog med voksne), men for meg har det vært vesentlig å formidle til mine unge lesere at fortellingene om Ravn og Tora ikke er fri fantasi (Pedersen 2013:7, 2017:6). Til tross for at det er trekk ved vikingtidssamfunnet som jeg, og mine lesere, bare kan fantasere om, så er mine fortellinger basert på fakta og forskning. Illustratøren har også uttrykt offentlig at det er så som så med hans kunstneriske frihet. Vi bestreber oss nemlig på å inkludere mange originalgjenstander i tegningene og å fremstille situasjoner og miljøer i tråd med rådende kunnskap.

Figur 5: Det store opptoget. (Foto: Gyldendal forlag)

FANTASI SOM ET FORMIDLINGSGREP

Den faglige kunnskapen er derfor minst like fremtredende i fortellingene som på faktasidene, og jeg kan trekke fram noen få eksempler fra min seneste bok, Vikingdronningens grav. Det er langt fra tilfeldig at Ravens storesøster heter Sigrid. Navnet er ristet i runer på en av bøttene i skipsgraven fra Oseberg, som boken handler om. Det er heller ikke tilfeldig at Tora og Ravn observerer treller som drar et vakkert skip på land ved hjelp av tømmerstokker, slike ble nemlig funnet under Osebergskipet da det ble gravd frem i 1904, og slaver var et av vikingtids-samfunnets kjennetegn. Tegningen av dronningen som sitter i festsalen med en liten hund i fanget, refererer til at det ble funnet en liten hund i graven, og et Halsbånd med

pyntenagler. Når Ravn beundrer Sigrid som får være med i gravfølget bærende på en lampe, så baserer jeg meg både på jernlampen som ble funnet i graven og på vevde tepper hvor det er fremstilt kvinner som går i opp-tog, bærende på slike lamper. Fortellingene og faktasidene er bevisst vevd sammen, og leseren får informasjon om hva som er fakta og hva som er fantasi. Slikt sett mener jeg at boken i sin helhet tilfredsstiller sakprosa-sjangerens krav om etterrettelighet.

FORSKNINGSFORMIDLING FOR BARN

Ved hjelp av fantasien, et virkemiddel som mange barn er svært fortrolige med, synliggjør fortellingene og tegningene at fremstillinger av vikingtiden er tolkninger. I et fag som arkeologi er våre tekster ikke «direkte

yringer om virkeligheten» slik sakprosa kan defineres i vid forstand (Tønnesson 2017), de er ulike tolkninger av for lengst forgangne virkeligheter. Derfor har det vært vesentlig for meg å vise at andre forskere har andre tolkninger, og jeg oppfordrer mine lesere til å følge med på siste nytt om fortiden og å tenke på om fortellingene må forandres med ny kunnskap. Som forsker har jeg et ønske om å lære barn og unge hvordan kunnskap blir til, og hvordan den endrer seg, og jeg ble glad for anerkjennelsen av at På besøk i vikingbyen Kaupang er en bok om arkeologi som forskningsfag (Goga 2009). Jeg håper jo at bøkene kan treffe unge forskerspirer.

Formidlingsfeltet er bredt, det er mange ulike former for formidling av arkeologi og så absolutt rom for flere. I likhet med Guro Jørgensen (2011) vil jeg ønske rene fiksjonsfortellinger velkommen, men når målsetningen er forskningsformidling for barn så kan fiksjonen ikke stå alene.

ARKEOLOGI SOM KUNNSKAPSPRODUKSJON

Som arkeologer har vi mange møteplasser med publikum. Både utstillinger og utgravninger innbyr til dialog, og jeg er neppe alene om å ha erfart at mange er minst like nysgjerrige på arkeologen og arkeologien som på resultatene fra utgravningene. Som en liten tass en gang fortalte meg: «Du skjønner det, jeg er så veldig opptatt av arkeologer».

Jeg tenker at fasinasjonen ofte skyldes at det er lett å se at arkeologer både avdekker ny kunnskap og bygger tolkninger: Når vi snakker om keramikkrucken, men viser fram et lite skår, når vi beskriver langhuset mens vi peker på mørke flekker på bakken, når vi forteller om det yrende livet i en liten by

mens besøkende skuer utover spredte steiner og nyanser av brunt og grått så blir det åpenbart både for store og små at tolkninger er involvert. Det er også åpenbart at vi setter sammen ulike typer informasjon, og at tolkningene er basert på en omfattende kunnskapsbase.

I forbindelse med utstillingsproduksjon har jeg havnet i diskusjoner om hva som kan formidles for barn og fått beskjed om at det finnes klare begrensninger. I møter med forlagsfolk har jeg derimot fått styrket min oppfatning av at begrensningen ligger hos meg når jeg ikke klarer å formidle komplisert stoff på en lettfattelig måte.

FORSKNINGSFORMIDLING SOM DIALOG

Min største lærepenge i så henseende fikk jeg i Kaupang-utstillingen på Historisk museum i 2004. Etter en omvisning for en gruppe med barn og voksne ble jeg stående og prate om dendrokronologi i voksenspråk med en mann som nok var bedre skolert i naturvitenskap enn meg. Hans lille sønn må ha stått bak oss uten at vi la merke til det, for han bryter plutselig inn: «Nå forstår jeg hva dere snakker om, noen år er det lite snø, andre år er det mye snø...». Så enkelt kan det altså forklares at årringer har ujevn tykkelse og at det er mulig å bygge opp en årringssekvens for et område.

Slike kommentarer og kritiske og krevende spørsmål er grunnen til at jeg regner formidling som en av mine forskningsmetoder. For meg er arbeidet med barnebøkene både faglig utfordrende og faglig utviklende, og min vitenskapelige produksjon påvirkes sterkt av min populærvitenskapelige virksomhet. I en vitenskapelig tekst er det forholdvis lett å

gjemme seg bak anerkjente referanser, mens kunnskapshull og forståelsesbrister synliggjøres når hverdagsspråket tas i bruk.

I disse dager er det mye snakk om humanioras relevans, og jeg tenker at humanioras store styrke er at kunnskap produseres i dialog med et bredt publikum. Her skiller ikke

forskningsformidling for barn seg fra forskningsformidling for voksne. Nye tanker som driver fagfelt som arkeologi fremover, oppstår i disse møtene, og den som sitter på en stein og filosoferer over steinalderjentas forunderlige verden, kommer med innspill som forskning uten fantasi aldri ville gitt.

LITTERATUR

Arkeologene

2012 Elektronisk dokument, <https://tv.nrk.no/serie/arkeologene> (besøkt 15.02.2017).

Blindheim, Charlotte og Roar Tollnes

1972 *Kaupang: Vikingenes handelsplass*. Ernst G. Mortensens forlag, Oslo.

Brøgger, A.W.

1939 De eldste mennesker i fem kontinenter: Elektronisk dokument, http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_dra_1990-01520P (besøkt 15.02.2017).

Bårdseng, Line

2000 *Saseguri: Verdens minste arkeolog*. Faun.

Et fjelleventyr

1960 Elektronisk dokument, [http://www.khm.uio.no/om/tjenester/arkiv/et-fjelleventyr\(1\).html](http://www.khm.uio.no/om/tjenester/arkiv/et-fjelleventyr(1).html) (besøkt 15.02.2017).

Goga, Nina

2009 Bokanmeldelse av På besøk i vikingtidsbyen Kaupang. Barnebokkritikk.no

Jørgensen, Guro

2011 Bokanmeldelse av På besøk i vikingbyen Kaupang. *Primitive tider* 13:187–189.

Melsom, Charlotte

2006 Utgravninger som formidlingsarena. *Primitive tider* 9: 33–38.

Pedersen, Unn

2009 *På besøk i vikingtidsbyen Kaupang*. Gyldendal/ Bokklubben, Oslo.

2013 *På en gård i vikingtiden*.

Gyldendal, Oslo.

2017 *Vikingdronningens grav*.

Gyldendal, Oslo.

Tønnesson, Johan

2017 Sakprosa. Elektronisk dokument, <http://snl.no/sakprosa> (lest 15.02.2017).

Wahl, Mats, Sven Nordqvist og Björn Ambrosiani

1999 *Folket i Birka på vikingarnas tid*. Bonnier Carlsen, Stockholm.